

כוחנו בפלגנותו

אנחנו נוטים לראות בוויכוחים ובהתנצחויות - שאופייניים מאוד לעם היהודי בכלל ולחברה הישראלית בפרט - מקור לחולשה. אבל האמת היא שהם מקור עוצמה ומרכיב חיוני של הביטחון הלאומי

מבוא

על פי הגישה הרווחת זה דורות רבים בנוגע לעתיד העם היהודי - ובעשרות השנים האחרונות גם בנוגע לעתידה של מדינת ישראל - התמודדות אפקטיבית עם האיומים העומדים מולנו וכן השגת רווחה ושגשוג תלויות ביכולתנו להישאר מאוחדים. לכן מושקעים מאמצים ניכרים בגישור על פערי דעות כדי להביא ציבורים רבים ככל האפשר

להסכמה על סוגיות מפתח.

במאמר הזה מוצגת תזה מנוגדת לגישה העקרונית שלפיה אחדות = עוצמה. הטענה המועלית כאן היא שהישרדותו של העם היהודי בגלות ובמדינת ישראל נשענה דווקא על מגוון רחב של דעות ושל אידיאולוגיות וכי התרבות הישראלית של דעתנות ושל פלגנות, שבאה לידי ביטוי בחיי היום-יום שלנו - הפוליטיים, הביטחוניים והצבאיים - היא נקודת חוזק שראוי לטפחה, אם רוצים לשמר את עוצמת המדינה גם בעתיד. טענה נוספת המועלית כאן כי גם הפיזור הגיאוגרפי תרם להישרדותו של העם היהודי.

הווכחות והפלגנות ביהדות

את הנטייה של העם היהודי לאמץ דעות רבות ושונות ולשקוע בפלגנות ובווכחות ניתן להקביל למגוון הביולוגי ולמגוון של בתי גידול הקיימים בטבע. המגוון הביולוגי מבטיח את שגשוג החיים על פני כדור הארץ ואת הישרדותם גם בעת שמתחוללים שינויים דרמטיים - למשל באקלים - שגורמים להכחדות נרחבות. באותו האופן תרם מגוון הדעות בעם היהודי לשרידותו.

עם ישראל התאפיין מאז ומתמיד במגוון רחב של דעות ושל אידיאולוגיות. הנה כמה דוגמאות: ישראל ויהודה בימי בית ראשון, הקנאים, הפרושים, הצדוקים והאיסיים בימי בית שני, חסידים, מתנגדים וציונים בתחילת המאה ה-20; זרמי היהדות במאה ה-20 בארה"ב, תפיסות כלכליות מנוגדות (סוציאליזם וקפיטליזם במדינת ישראל), שפע המפלגות בישראל.

הפיזור הגיאוגרפי של העם היהודי נבע בדרך כלל מגירוש כפוי (למשל, גלות בבל, גלות רומי, גירוש ספרד) או ממצוקות שונות (למשל, ההגירה מאירופה לארה"ב בשלהי המאה ה-19 בעקבות "סופות בנגב" - הפרעות ביהודי רוסיה). מחיר הפיזור היה כבד, שכן מהעם היהודי נשללו חיים ריבוניים שבהם היה אדון לגורלו, אך גם אין ספק שהפיזור הנרחב תרם באופן פרדוקסלי לשיפור כושר השרידות של העם היהודי. דרך אגב, כשקמה התנועה הציונית התנהל ויכוח נוקב בעם היהודי האם עליו להתרכז שוב בארץ ישראל, או שמא עדיף שישאר מפוזר בגולה וינסה לפתור בה את בעיותיו. כך, למשל, אחד העם, אחד מהוגי

מעוז בקו בר לב | לפני מלחמת יום הכיפורים התנהל בצה"ל ויכוח על סוג ההגנה שיש לנקוט מול המצרים בתעלה - קבועה או ניידת - ועל תפקידם של מעוזי קו בר-לב במלחמה

נראה שהמוסד הזה מלווה את חיינו עד היום. בדיונים על חשיבות המילה - הכתובה והנאמרת - כותבים עוז ועוז' זלצברגר:

"דפוסית התנהגות מסוימים צצים עם כל גל של יצירתיות בתולדות היהודים. הראשון שבהם הוא הדברנות והמילוליות... ומדיבור קצרה הדרך לזכרונות. המילוליות היהודית נטתה לפולמוס מאז היהודי הראשון".³

זווית אחרת של המורשת היהודית היא הצורך בתיקון עולם חברתי,⁴ שחרג במאות ה-19 וה-20 מתחומי החברה היהודית: יהודים רבים השתלבו בתנועות המהפכניות הגדולות של המאות האלה ואף הגיעו להנהגותיהן. נראה שגם מספרם הרב של מקבלי פרסי נובל מבין היהודים קשור למאפייני התרבות היהודית שצוינו לעיל - במיוחד אהבת הפולמוס, שהיא מכשיר חיוני לפיתוח ידע.

הזכרונות בתחום הביטחון

התכונה היהודית כל כך להתווכח ולהתפלמס לא נשארה בגולה, אלא "עשתה עלייה" לישראל והתגלגלה גם לתחום הביטחוני. המחלוקות בענייני ביטחון החלו כבר בגולה, עוד לפני קום המדינה. כך, למשל, ניתן לציין את המחלוקת האידיאולוגית בין שני הארגונים שפעלו בגטו ורשה בזמן המרד ושיתפו פעולה ביניהם באופן מוגבל בלבד - הארגון היהודי הלוחם (אי"ל) והארגון הצבאי היהודי (אצ"י).

חילוקי דעות קשים היו גם בארץ ישראל לפני קום המדינה: ההגנה, האצ"ל והלח"י היו חלוקים ביניהם על הדרך שבה יש להיאבק בבריטים, והמחלוקת בין הארגונים אף הידרדרה בימיה הראשונים של המדינה לעימות מזוין קצר סביב השאלה האם יש לפרק את כל הארגונים הצבאיים עם השגת העצמאות ולמזגם בתוך צה"ל.

בשנות ה-50 התנהל ויכוח נוקב בין משה דיין לבין חיים לסקוב על מקומו של השריון ביחס לחיל הרגלים (ויכוח שהוכרע במלחמת סיני ב-1956); לפני מלחמת יום הכיפורים התנהל בצה"ל ויכוח על סוג ההגנה שיש לנקוט מול המצרים בתעלה - קבועה או ניידת - ועל תפקידם של מעוזי קו בר-לב במלחמה; וזה כמה שנים מתנהל בצה"ל ויכוח נוקב בנוגע למקומם של האש ושל התמרון במלחמות המודרניות.⁵ דוגמה נוספת: לפיתוחם של החץ ושל כיפת ברזל היו מתנגדים רבים בממסד הצבאי. למשל, בחיל האוויר הייתה הדעה המקובלת שאת הכסף המושקע בטילים נגד טילים עדיף להשקיע במטוסים. ויש דוגמאות רבות נוספות.

על יתרונות הפלגנות והדעתנות

אין בכוונתי לעודד פלגנות שאינה קיימת או לטעון שמשמעת אינה חשובה, אלא להצביע על העובדה שהטבע הישראלי, הנוטה מעצמו

הדעות החשובים של הציונות, תמך במעין פתרון ביניים: הוא גרס שבארץ ישראל צריך להתרכז רק מיעוט מובחר שיהיה מרכז רוחני לכל העם היהודי וימנע את התפוררותו ואת התבוללותו. הוא לא האמין שארץ ישראל יכולה או צריכה לקלוט את כל היהודים בעולם.¹ על החשיבות שמייחס העם היהודי להצגת מגוון רחב של דעות יעידו הן הפרקטיקות שהוא אימץ והן טקסטים קדומים שבהם יש דברי שבח להעלאת מחלוקות ולליבונן.

אחת הפרקטיקות הידועות בהיסטוריה של העם היהודי להצפת מחלוקות היא הצבת זוגות בראשות הסנהדרין. הזוגות האלה היו שותפים ויריבים בעת ובעונה אחת. הזוג המפורסם ביותר היה הלל ושמיאי שנחלקו כמעט בכל דבר ועניין, והמחלוקות ביניהם ממלאות דפים רבים במשנה ובתלמוד. היחס למחלוקות האלה ביהדות הוא חיובי מאוד כפי שעולה מהציטוט הבא:

"כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאין לה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמיאי. ושאין לה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו" (משנה, מסכת אבות, פרק ה, משנה יז)

ויש ביהדות פרקטיקות נוספות שכל תכליתן היא לעודד השמעת דעות - גם לא מקובלות. למשל, הקפדה על כך שבכל דיון בסוגיות תלמודיות יהיה לפחות אדם אחד בתפקיד האיפכא מסתברא - מי שמשמיע דעות המנוגדות לאלה שמשמיע הרוב; שיטת הלימוד בחברותא (בזוגות); קיומן של כמה דרכים לפירוש כתבי הקודש (פשט, דרש, רמז וסוד) והקביעה ההלכתית שאין פרשנות אחת לתורה - קביעה שבאה לידי ביטוי באמירה: "אילו ניתנה התורה חתוכה, לא הייתה לרגל עמידה", (תלמוד ירושלמי, מסכת סנהדרין, פרק ג הלכה ד). האמירה הזאת באה בסופה של אגדה המספרת שמושה ביקש מאלוהים שהתורה שתיתן לו תהיה מסמך משפטי חד-משמעי. לפי אותה האגדה, האלוהים סירב לכך, שכן הדרישה הזאת מנוגדת לעיקרון שלפיו צריכה להישמר האפשרות להבין את התורה בדרכים שונות ואף מנוגדות. פרקטיקה ידועה נוספת המעודדת השמעת דעות מגוונות הוא המבנה של עמוד גמרא (שם נרדף לתלמוד): ישנו הטקסט המרכזי, ומסביבו מובאות פרשנויות שונות - ואף סותרות - לאותו הטקסט. בדף הגמרא עצמו אין שום קביעה איזו מהפרשנויות היא הנכונה. את ההכרעה הזאת משאירים בידי הלומד. במילים אחרות: כל אחד רשאי לפרש את הטקסט התלמודי לפי שיקול דעתו.

בספרם "יהודים ומילים" כותבים עמוס עוז ובתו, פניה עוז' זלצברגר: **"בימים הסוערים של ימי בית שני נוצר שדה מתח בין הכוהנים, הכבולים לטקסט הכתוב, ובין החכמים היצירתיים והזכרניים. החכמים כוננו מוסד אנושי חדש בתכלית החידוש: דמוקרטיה של דיון ושל פרשנות".**²

התרבות הישראלית של דעתנות ושל פלגנות, שבאה לידי ביטוי בחיי היום-יום שלנו - הפוליטיים, הביטחוניים והצבאיים - היא נקודת חוזק שראוי לטפחה

תא"ל (מיל) מאיר פינקל
מפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית

את עצמה טוב יותר לשינויים בנסיבות הזמן - בגלל רבגוניותם של האזרחים המצויים בה - דבר שאין באפשרותו של נסיך. כי אדם שרגיל להתנהל באופן אחד, לעולם לא ישתנה, כמו שנאמר, ובלתי נמנע שייהרס, כאשר הזמנים משתנים שלא בהתאם לאופן פעולתו.⁷ בהקדמה לספר כתב עורכו, הלי זמורה, כי לפי מקיאווילי נבעה עוצמתה של הרפובליקה הרומית מהמאבקים החברתיים-פוליטיים שהתנהלו בה ומתוצאות המאבקים האלה. מהניגודים בתוך שכבת האצולה, כותב הלי זמורה:

"נולדו אין-ספור מחלוקות. את המחלוקות האלה אי-אפשר היה למנוע, ויתרה מכך, גם רצוי לא למנוע. הן טבועות עמוק בחיים החברתיים ובניגודי אינטרסים בסיסיים. הדבר היחיד שאפשר לעשות הוא לווסת את העימותים הנובעים מהן, להטיל עליהן מסגרת משפטית ולתעל אותן לאפיקים פוליטיים חיוביים... מקיאווילי מציין שלדעתם של רבים רומא הייתה רפובליקה מהומתנית והייתה מלאה בכה הרבה בלבול, שאלמלא גברו פורטונה טובה והמידה הטובה הצבאית על מגרעותיהם, כי אז הייתה רומא נחותה מכל רפובליקה אחרת. מקיאווילי דוחה אפוא את ההשקפה, שהייתה מקובלת בעת העתיקה וגם בזמנו, שמחלוקות ופילוגים הם רעה חולה".⁸

לסיכום, קיים קו המחבר בין האיפכא מסתברא התלמודי להמלצות ועדת אגרנט להגברת הפלורליזם במודיעין ולהקמתה של מחלקת בקרה באמ"ן. מההיסטוריה רבת התהפוכות של עמנו עלינו ללמוד שהמרכיב הדעתני והפלגני באופי הישראלי, המבוסס על המורשת היהודית, הוא מקור עוצמה מוכח, ורצוי לנצלו בתבונה גם בעתיד. לאסטרטגיה המבוססת על הצפת מחלוקות, על דיון ועל ויכוח בתוך מסגרת שמכילה ניגודים, אך מונעת את הפיכתם להרסנית, יש כנראה יתרון גדול להישרדות ולשגשוג בסביבה משתנה.

תודה להערותיהם החשובות של ד"ר דימה אדמסקי, של סא"ל חגי גולן ושל ד"ר איתן שמיר
ההערות למאמר הזה מתפרסמות באתר הוצאת מערכות.

לכך, אינו בהכרח שלילי, אלא טמונים בו יתרונות מובנים שנדרש להבינם ולנצלם גם בעתיד.

למשל, בספרו "תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית" עוסק דימה אדמסקי מעט בנושא הזה. בין היתר הוא כותב על תרבות האלתור הישראלית, שביסודה - גם אם באופן עקיף ומשתמע - היא סוג של דעתנות ושל פלגנות בנוגע לנהלים ולתקנות הקיימים.⁶ כידוע, כושר האלתור של המפקדים ושל החיילים בצה"ל נחשב לאחד מסודות ההצלחה שלו.

דוגמה נוספת ליתרון הדעתנות והווכחנות של הישראלים: בימיו הראשונים של צה"ל התרוצצו בו שתי אסכולות שונות - של יוצאי הפלמ"ח ושל יוצאי הצבא הבריטי. בפלמ"ח קידשו את היוזמה, את הגמישות ואת כושר האלתור ויילזלו בנהלים צבאיים פורמליים (לבוש, מסדרים, טקסים, הצדעות), ואילו בצבא הבריטי קידשו את המשמעת, את הטקסים ואת העבודה "לפי הספר". צה"ל ידע לקחת את הטוב משתי האסכולות האלה.

על חסרונות הפלגנות והדעתנות

עד כמה יש לעודד דעתנות ופלגנות, ואיך מונעים מהן לצאת מכלל שליטה ולהפוך להרסניות? יש די והותר דוגמאות לפלגנות הרת אסון בהיסטוריה של העם היהודי: המאבק בין ישראל ליהודה בימי בית ראשון; המאבק בין הפלגים השונים בירושלים הנצורה לפני חורבן בית שני; ה"סזון" - המאבק שניהלה ההגנה נגד האצ"ל בין דצמבר 1944 לפברואר 1945 כדי לאלצו לחדול מביצוע פעולות נגד הכוחות הבריטיים. המאבק כלל הסגרת אנשי אצ"ל לידי הבריטים.

נראה כי בעבר היה המכנה המשותף - הדת, המסורת והאמונה - לרוב גמיש דיו כדי להכיל את המתחים ואת הניגודים בעם היהודי למרות נסיבות קשות של פיצול אידיאולוגי וגיאוגרפי. כיום נראה שאופיה הדמוקרטי של המדינה, מסגרת החוק והרצון האמיתי לשמור על המדינה מספקים את המסגרת הגמישה שיכולה להכיל בתוכה את כל המתחים הגלויים והסמויים.

האירועים שהוזכרו קודם לכן צריכים לשמש לנו תזכורת קבועה לכך שהברכה הטמונה בתרבות המחלוקת עלולה להפוך במהירות לקללה.

סיכום

על הצורך במערכת מדינית המכילה בתוכה ניגודים כתב ניקולו מקיאווילי. בספרו "דיונים", שבו טוען מקיאווילי כי הרפובליקה הרומית היא המודל האידיאלי למנגנון מדיני, הוא מסביר כי במצבים משתנים יש צורך במנהיגים בעלי תכונות שונות:

"מכאן נובע שלרפובליקה יש חיים ארוכים יותר ופורטונה (מזל) טובה לאורך זמן רב יותר מאשר לנסיכות, כי באפשרותה להתאים

המחלוקות בענייני ביטחון החלו כבר בגולה, עוד לפני קום המדינה. כך, למשל, ניתן לציין את המחלוקת האידיאולוגית בין שני הארגונים שפעלו בגטו ורשה בזמן המרד ושיתפו פעולה ביניהם באופן מוגבל בלבד